

Marija Ogrin

SMOLEJEVA DOMAČIJA

Smolejeva domačija je gorska kmetija na sončni strani Karavank z najstarejšo znano hišno letnico 1651 (MDCXXXXXI), ki je vklesana v ohranjeni kamniti portal vhodnih vrat.⁶⁰ Portal je bil po vsej verjetnosti prvotno vzidan na vzhodni strani, kjer so v notranjosti hiše še danes vidni sledovi.

Smolejeva domačija leži v zavetrju, pod vnožjem Vogrije, pašnika, ki se razprostira nad hišo in višje prehaja v bukov gozd, od koder se nizajo

Smolejeva domačija (foto: Marija Ogrin)

Smolejeve senožeti: Mala dolina, Velika dolina in Podvrh. Senožetne planine so še v Hudih hlevih ter na visokih planinah v Železnici in Za Lepim vrhom.

⁶⁰ Portal je danes vzidan na spodnjem vhodu na južni strani domačije.

Domačijo tvorijo gručasto razvrščene stavbe: velika, iz kamna zidana stanovanjska hiša, zgornji hlev za rejo drobnice, prašičev in kur ter spodnji hlev za govedo, drobnico in konja. Med hišo in spodnjim hlevom je uta, ki ima večnamensko rabo, v preteklosti pa je bila na tem mestu *fužinca*.⁶¹ Nad hišo je bila do nedavnega kovačnica, kjer sta bila kovaško ognjišče in nakovalo.

*Smolejevo znamenje
iz 18. stoletja
(foto: Marija Ogrin)*

Mimo hiše vodi stara kolovozna pot Čez Kamen mimo Loga v Kranjsko Goro. Zahodno od domačije je ob kolovozni poti v Kranjsko Goro hišna kapelica – zidano baročno slopno znamenje z nišami v zgornjem in spodnjem delu. V zgornji niši je na sredini lurška Marija, v stranskih pa Sv. Katarina in Sv. Uršula. V spodnjih nišah je na sredini Sv. Trojica, v stranskih pa Sv. Anton in Sv. Florjan.

Višje nad hišo je cesta, ki vodi proti sosednjima kmetijama Merklnu in Jurežu, ter karavli. Stara

⁶¹ Ustno izročilo očeta in strica Alojza Mertlja. V tej fužinici naj bi Cuznarja topila srebro. Bolj verjetno je šlo za železovo rudo.

kolovozna pot Čez Kamen iz Loga je bila v uporabi vse do leta 1964, ko je bila v Srednji Vrh zgrajena nova cesta iz Gozda - Martuljka.

Parcelna ureditev domačije je gručastega tipa in kaže na srednjeveško poselitev. Travniki in njive, ki obkrožajo kmetijo, so na zložnejši srenjski polici in se zajedajo v strma pobočja Karavank. Temu je prilagojeno kmetovanje. Vsaka njiva in travnik ima svoje ledinsko ime. Večina imen je istih kot v jožefinskem katastru. Pod hišo je Murava, Dolina, Hriber in Za hribom. Proti zahodu se nizajo, kot sledi: Pod stogom, Rob, Na Kamnu, V Brinju, V Dolini in Požar. Nižje v Rebru je kot amfiteater zaokrožena njiva v Dmcu. Na obrobju je bila leta 1938 zgrajena počitniška hišica družine Kuret, na skalnatem prelomu med Kamnom in Pod stogom pa 1939 leta zgrajena počitniška hiša družine Modic-Špinčič.

Špinčičev vikend in Špikova skupina
(foto: Aleš Krivic, hišni arhiv Smolejeve domačije)

Poglavitni vir preživljanja gorskih kmetij sta bila živinoreja in dohodek od lesa. Smolejeva domačija ima večino gozdov višje, kot tudi planine: v Hudih

hlevih, Železnici in planino Za Lepim vrhom. Železnica je daljša dolina na vrhu Karavank. Dolina se začne za Vavčarjevimi Hudimi hlevi in seže prek Kopišča, Murave vse do Skočiča, kje se na vzhodu dolina zapre. Na sončni strani je Trupejevo poldne (1931 metrov n. m.), ki je med višjimi vrhovi Zahodnih Karavank, nasproti njega pa so Klini in Srednji Vrh (1836 metrov n. m.).

Smolejeva domačija se v pisnih virih prvič omenja v urbarju belopeškega gospostva iz leta 1498,⁶² kjer sta lastnika domačije *Jermne Smele* in *Lucas Smele*. Od takrat dalje je hišno ime pri Smoleju in se je v več kot 500-letni zgodovini ohranilo vse do danes, kljub temu da so se priimki menjali na Cuznar in nato na Mörtl oziroma Mertelj.

V Oparnikovi tožbi oziroma pravdi, ki je potekala v letih od 1582 do 1586, med kranjskogorskim župnikom Gašperjem Oparnikom in belopeškim oskrbnikom Schwarzom zaradi bere – dajatve, ki naj bi jo dobival župnik in ne belopeški gospod, je naveden tudi *Valentin Smolley*, star 30 let.⁶³ Zanimivo je, da so se Srjani skupaj z Rutarjani pritoževali zoper vsako povišanje davkov in za to zapravili tudi precejšnje vsote denarja.⁶⁴

V urbarju belopeškega gospostva iz leta 1636 je vpisan *Valentin Smolle*, ki plačuje činž – davek v denarju od rovtov ter posebni davek *Schreibgelt*. Desetinsko žito: po dva *copenika* pšenice, en *copenik* rži in ječmena ter tri *cuplenike* ajde. Poleg tega daje še jurjevino (verjetno) za planinsko

⁶² Mlinar, *Urbarji belopeškega gospostva*, Ljubljana, 2018, str. 81.

⁶³ Černe, *Srednji Vrh*, tipkopis, str. 3,4. Hlebanja, *Hlebanjev rod skozi stoletja: v Srednjem Vrhu*, Ljubljana, 2006, str. 44,45.

⁶⁴ Černe, *Srednji Vrh*, tipkopis, str. 12.

pašo po eno jagnje ter še ostale dajatve: en par volov, šest krav ter sto drobnice. V primerjavi z ostalimi rovti in grunti so njegove dajatve dokaj visoke, predvsem izstopa število drobnice.⁶⁵ Popis prebivalstva spada v sklop reform Marije Terezije, ki je stremela k čim bolj učinkovitemu pobiranju davkov. V Srednjem Vrhu je bilo takrat popisanih devet družin, med njimi tudi Smolejeva. Gospodar družine je bil *Mathaeus Schmoley*, star 54 let, in poročen z *Magdaleno*, staro 50 let. Imela sta tri hčere: *Mario* (18 let), *Elisabetho* (15 let) in *Urshulo* (10 let). Pri družini so bili še hlapci: *Josephus* (21 let), *Jacobus* (18 let) in *Bartholeomaeus* (18 let).⁶⁶ *Elizabetha Schmoley* se poroči s Cuznarjem in postane pri 38 letih vdova, ko leta 1777 zasuje snežni plaz gospodarje in hlapce iz Srednjega Vrha. V župnijski kroniki je navedeno: »Med njimi je bil tudi premožni hišni gospodar Cuznar, po domače Smolej.« Iz jožefinskega katastra je razvidno, da je bila leta 1787 lastnica domačije *Spella Cuznerin* (Cuzmerin), št. 4, Mitterberg. Kmetija ima takrat njive: *na Kamno*, *Sa Hribram*, *u Robbo*, *u Poscharo*, kjer raste pšenica, rž, ječmen in oves. Njiva je bila tudi *v mali Dolini*. Na travnikih *pod hišo na ledina*, *chrochi Rob* in drugih petih travnikih so kosili seno in otavo. *Za lepim vrhom* je bil *vertič*, kjer so kosili samo seno in prav tako *per hudih hlevih*. Gozd so imeli v *Dou* pri potoku Jermen in u *Smolejevim Wrinio* (Brinje).

Cuznarjev rod se je končal tako, da pri hiši ni bilo več naslednikov. Ustno izročilo pravi, da je Cuznar nameraval prepustiti domačijo hlapcu. Pred tem

ga je še preizkusil, če bo dober gospodar. Hlapcu je naročil, naj podloži voz v strmini na Robu, a ga je podložil s snopom sena. Cuznar si je sam pri sebi mislil, da takemu že ne bo dal kmetije, zato jo je dal enemu od Merklnovih sinov, ki je naveden kot *Anotnius Mörtl*. Ta se je leta 1839 poročil z *Mariano Plösch*, rojeno 20. maja 1819, iz Podkorena. Imela sta sedem otrok. *Antonius* je verjetno podedoval tudi denar, s katerim je manjšo štirikapno hišo prizidal na vzhodni strani. Tako je domačija dobila današnjo velikost in verjetno tudi podobo. Stene hiše so grajene iz večjih in manjših kamnov in vezanih z apneno malto. Vzhodni del hiše je podkleten. Starejši, zahodni del hiše ima stene, debele tudi do enega metra, kar je bilo dobro vidno tudi pri obnovi leta 1974. Tega leta je Anton Mertelj (oče) odstranil tudi stari pod v notranjosti stavbe – v »hiši« – in pod njim odkopal še starejši zid, v katerem so bile še manjše line od oken.⁶⁷ To so najstarejši temelji hiše iz časa njenega nastanka.⁶⁸

Drugi Merteljnov rod na Smolejevi kmetiji je nadaljeval *Antoniusov* sin *Johan Mörtl*, rojen 13. septembra 1846, ki se je poročil z *Ursulo*, rojeno *Blenkus*, 30. avgusta 1853. Poročila sta se 23. novembra 1874, ko je imel Janez 28 in Ursula 21 let. V zakonu se jima je rodilo 14 otrok. V tem času se priimek Mörtl v dokumentih spremeni na Mertl. Merteljnov rod je bil napreden in izobražen, kar se odraža tudi v vklesanem imenu in letnici, ki ju je Johan (Janez) Mertl vklesal v veliko skalo na

65 Mlinar, Urbarji belopeškega gospostva, Ljubljana, 2018, str. 132-133.

66 Gorenjske družine v 18. stoletju, Ljubljana, 2016, str. 304.

67 Po ustnem izročilu Antona Mertlja zidovi niso raziskani, saj se spomeniška služba takrat s tem ni ukvarjala. Zidovi so zasuti in ohranjeni na mestu.

68 Če bi takrat očistili najdene temelje, bi lahko ugotovili čas nastanka.

Kopišču, ko je pasel živino. Umrli je leta 1921, star 75 let, mama Urša pa je umrla devet let pozneje, stara 77 let.

V času množičnega preseljevanja v Ameriko, ki je svoj vrhunec doseglo med letoma 1880 in 1914, so v želji po boljšem življenju odšli v Ameriko tudi sinovi Janeza in Ursule. To so bili: *Michael Miha Mertelj, Paulus Pavel Mertelj, Janez Johan Mertelj in Aloisius Alojz Mertelj*. Janez in Alojz sta se vrnila domov. Alojz Mertelj je z zasluženim denarjem uredil domačijo pri Keklju v Martuljku. Po pripovedovanju je Mihael imel veliko željo, da bi še kdaj obiskal svoj rodni dom v Srednjem Vrhu, vendar ni nikoli zbral dovolj denarja za to pot. Umrli je star komaj 42 let.

Janez Mertelj (moj stari ata) je bil star 31 let, njegov brat Alojz Mertelj pa 23 let, ko sta leta 1907 skupaj odšla v Ameriko. V New York sta prispela 10. maja 1907 z ladjo Sofia Hohenberg, ki je izplula

Stara starša Angela in Janez Mertelj pred vhodnim portalom. (hišni arhiv Smolejeve domačije)

iz Trsta.⁶⁹ Janez je delal v pekarni, vendar se je po nekaj letih vrnil domov. Leta 1914 je na dan Sv. Jakoba, 24. julija, dobil poziv za vojsko. Po ustnem izročilu je na ta dan senožeti pobelil sneg, tako da je bilo v Mali dolini vse belo. Na fronti je bil ranjen in premeščen na Vršič, kjer je delal pri žičnici. Janez je bil sočuten do ruskih vojnih ujetnikov, ki so gradili cesto. Pri razkladanju krompirja mu je večkrat kakšna vreča »po pomoti« padla iz vozička, da so jo dobili lačni ujetniki. V zahvalo je od vojnega ujetnika dobil pravo srebrno uro.⁷⁰ Janez Mertelj se je pri 50-ih letih poročil z mlado Angelo Sitar z Mišač. Poročila sta se 25. novembra 1925 in imela osem otrok: Janeza, Antona, Marijo, Joža, Avgusta, Alojza, Franca in Marto. Stari ata Janez Mertelj je bil zelo moder mož in vešč tako kolarskih del kot kovanja raznega orodja. Po svojem spominu je za Slovenski etnografski muzej naredil tudi leseno ralo, kakršno je bilo v uporabi pred stoletji. V mladosti se je izobraževal tudi na Koroškem, kamor so pozimi v šole pošiljali sinove posestnikov. Tam so se naučili dobrega gospodarjenja in pridobili širšo razgledanost. Pri hiši je bil tudi star družinski arhiv, v katerem so se hranile razne listine, od starih pisem in pogodb do drugih dokumentov, med katerimi je bil najstarejši iz 16. stoletja. Stara pisma in dokumente je stari ata Janez večkrat prebiral; ne le, da je znal nemško, dobro je bral in pisal tudi staro gotico. Svoje

⁶⁹ Spletno mesto https://familysearch.org/search/collection/results?count=75&query=%2Bsurname%3Amertelj&collection_id=1368704; Pridobljeno 8. junija 2018.

⁷⁰ Uro je Janez dal Lojzu, ta pa sinu Janezu. Ustni vir: Alojz Mertelj, Jože Mertelj, Marta Oitzl.

znanje gotice je ob priložnosti uporabil tudi za pisanje opravičila učiteljici, ker otroci niso prišli v šolo zaradi nujnih kmečkih opravil. Ker učiteljica ni znala prebrati opravičila v gotici, so od takrat naprej imeli mir pred njenim negodovanjem.⁷¹ Žal je bila večina starega hišnega arhiva uničena, ko je bila družina 30. septembra 1947 izgnana v Kočevje. Domov se je vrnila po treh letih, treh mesecih in trinajstih dneh.

Agrarna reforma je tudi kmetom iz Srednjega Vrha vzela večino zemlje in gozdov, ki sta bila poglavitni vir preživetja vse od naselitve. Alojz, Franc in Marta si ustvarijo družino v Gozdu - Martuljku, Joža v Ratečah, Marija pa je večino časa delala v Švici.

Poročna slika Vide roj. Robič in Antona Mertlja (hišni arhiv Smolejeve domačije)

Anton – Tona je dobro gospodaril ter postopoma obnavljal gospodarska poslopja in hišo. Poleti se je mama Vida ukvarjala s turizmom. Pri Smoleju smo oddajali sobe že pred drugo svetovno vojno. Hiša je bila za tiste čase zelo moderna. Imela je svoj lastni

Domačijo, kjer sta ostala še Janez in Avgust, je prevzel Anton Mertelj, ki se je poročil z Vido Robič, po domače Mojstrovo iz Gozda - Martuljka. S trdno voljo in ljubeznijo do zemlje je po očetovi smrti prevzel posestvo in vsa bremena domačije.

vodovod, angleška stranišča in električno. Leta 1939 je sorodnica Krista tu odprla penzion Krista.⁷² Tako je turizem predstavljal dodatni vir zaslužka tudi kasneje in nam otrokom, Renati, Marti in Mariji – Miji, obenem omogočal stik z izobraženimi ljudmi, ki so obiskovali našo domačijo. Po Antonu Mertlju je kmetijo prevzela najstarejša hči Renata, ki ima z Zvonetom Bernardom sina Maksa. Marta si je dom ustvarila v Gozdu - Martuljku in ima z Davidom Kopavnikom sina Miha in hči Danajo. Marija se je poročila z Andrejem Ogrinom in imata sina Petra in hči Ano, dom pa so si ustvarili v Bohinjski Bistrici. Smolejeva domačija je ena najstarejših ohranjenih kmetij v Srednjem Vrhu, kjer gospodarjenje prehaja iz roda v rod več kot pol stoletja.

Renata, Marta in Mija (foto: Jaka Čop, hišni arhiv Smolejeve domačije)

⁷¹ Ustni vir: Alojz Mertelj, Jože Mertelj, Marta Oitzl.

⁷² Košir, Sma táce pa n'č dr'gáče = Smo kakršni smo, Gozd - Martuljek, 2002, str. 140, 141.